

Beata Maria Nowak

Bezrobocie i ubóstwo jako źródła wieloprognozowanych kryzysów rodzinnych

Gwarantem równowagi w świecie człowieka (niezależnie od czasu i miejsca) są wartości ogólnoludzkie, takie jak prawda, miłość, odpowiedzialność, tolerancja i sprawiedliwość. Współczesność wygenerowała jednak kryzys wartości, którego przejawem jest koncentracja człowieka na dobrach materialnych, preferowanie Mieć nad Być oraz laicyzacja życia osobistego i społecznego. Postępująca anomia przenika także do wspólnot rodzinnych [Tchorzewski, 2005]. Pojawiają się liczne oznaki naruszenia ich stabilności wywołanej między innymi bezrobociem, nieprzystosowaniem społecznym oraz patologizacją życia społecznego (korupcja, prostytutka, przemoc, uzależnienia od różnorodnych środków psychoaktywnych, telewizji, Internetu, seksu itp.). Wydarzenia te są w różnym stopniu traumatyczne i swoim destruktywnym działaniem wywołują trwałe zmiany w osobowości i psychice ludzi ich doświadczających oraz w sposób dotkliwy naruszają równowagę systemów rodzinnych, w których oni funkcjonują.

W odniesieniu do rozwoju jednostkowego i społecznego zasadniczą grupę zagrożeń zewnętrznych stanowi spektrum czynników określanych jako koło ubóstwa, w którego polu znajdują się zjawiska destruktywnie wpływające zarówno na jednostki, jak i systemy rodzinne (niskie zarobki lub bezrobocie determinujące niski poziom warunków materialnych, słaba

kondycja zdrowotna spowodowana chronicznym stanem niedożywienia, słabe osiągnięcia szkolne dzieci i ich niskie kompetencje poznawcze i zawodowe) [Białobrzeska, 2000]; [Czerniak-Walczak, 1999]. Pauperyzacja i degradacja społeczeństw są zatem zjawiskami, które analizować należy nie tylko w obszarze deficytów materialnych, ale także psychiczno – duchowych niedostatków [Migula, 1993].

Zagrożeniem dla stabilności współczesnej rodziny są także nasilające się niepokoje społeczne związane z utrzymaniem bezpieczeństwa całej planety - zanieczyszczenie środowiska naturalnego, związane z nim ocieplanie się klimatu czy zagrożenie międzynarodowym terroryzmem.

Współczesne rodziny silnie reagują na skutki globalnego i lokalnego kryzysu gospodarczego i ekonomicznego, a wiele z nich, dotkniętych kryzysem wieloźródłowym, zasila obszar marginalizacji i wykluczenia społecznego.

Kryzys jest odczuwany przez człowieka jako kaskadowe doświadczanie utraty kontroli nad życiem przy braku możliwości zaradczych – strategii oraz zasobów wewnętrznych i zewnętrznych (społecznych i środowiskowych). Postrzeganie własnej niemożności jest częstym efektem zafałszowania rzeczywistości wskutek odczuwania silnych emocji negatywnych związanych z pojawieniem się stresu - jest to wizja iluzoryczna, nie odzwierciedlająca faktycznych możliwości. B.E. Gilliland i R.K. James [James, Gilliland, 2009] podkreślają, iż brak wsparcia zewnętrznego jednostki/rodziny w jej upośledzonym radzeniu sobie z kryzysem, może doprowadzić do zmian afektywnych, behawioralnych i poznawczych, a to z kolei dookreśla destruktywną moc kryzysu oraz buforowy efekt wsparcia zewnętrznego, pomocowo - wspierającego.

Pierwotnym źródłem rodzinnego kryzysu wieloprogowego (złożonego) są najczęściej przyczyny gospodarcze – bezrobocie, niski poziom zarobków, systematyczny wzrost cen, niewydolność systemu szkolnictwa, systemu ubezpieczeń. Skutkiem niemożności niezaspokojenia podstawowych potrzeb są pojawiające się w rodzinie zachowania patologiczne, skłonność do podejmowania aktywności niezgodnej z obowiązującym

prawem oraz normami i wartościami społecznie wyznawanymi (uzależnienia od substancji psychoaktywnych, przestępczość, próby samobójcze, bezdomność etc.). Na destruktywne skutki kryzysu narażeni są szczególnie członkowie rodzin długotrwale bezrobotnych i wskutek tego ubogich. Odczuwają oni bowiem brak poczucia bezpieczeństwa, ustawiczne i wymierne zagrożenie funkcjonowania osobistego i rodzinnego oraz bezradność i zagubienie w sieci wymagań społecznych i systemowych. Z jednej strony stan bezczynności zawodowej i ubóstwo prowadzą bowiem do frustracji, z drugiej do bierności i zaniku wiary w poprawę sytuacji. Nie radząc sobie z życiem codziennym, ludzie bezrobotni i wskutek tego ubodzy izolują się powoli od reszty społeczeństwa i wpadają w spiralę kryzysu chronicznego, a kumulacja nierozwiązanych problemów życiowych, przechodzi z czasem w stan traumatyczny. Bieda bowiem stygmatyzuje, jest barierą w dostępie do instytucji życia społecznego i dóbr społecznie cenionych, barierą szans życiowych, w tym edukacyjnych oraz destrukcyjnie wpływa na funkcjonowanie rodziny jako grupy społecznej - pojawiają się w niej konflikty, nieporozumienia, pretensje, a w konsekwencji zanik więzi i rozpad rodziny. W rodzinach ubogich występują często problemy opiekuńczo - wychowawcze wskutek zaistnienia krzyżujących się dysfunkcji (zaniedbywanie obowiązków rodzicielskich, koncentracja rodziców na zdobywaniu podstawowych środków do życia, trudności we wspomaganie dzieci w rozwoju - zaburzone wzorce osobowe, niedożywienie, problemy zdrowotne, liczne zaburzenia w sferze socjalizacyjnej i emocjonalnej) [Soczyńska 2004]; [Kawula 2004]; [Dobrowolski, 1998].

Długotrwały stan bezrobocia jest przyczyną dezorientacji społecznej członków rodziny oraz powolnego zaniku umiejętności podejmowania przez nich skutecznych interakcji społecznych. Ulegają pogorszeniu relacje wewnątrzrodzinne, wskutek czego więzi wspólnotowe słabną, a system rodzinny ulega dezintegracji. Pojawiają się nieporozumienia i konflikty, uzależnienia, akty agresji i przemocy. Wraz z upływem czasu, negatywna percepcja osób i rodzin dotkniętych bezrobociem pogłębia się, co w wielu społecznościach lokalnych (zwłaszcza niewielkich) skutkuje środowisko-

wą stygmatyzacją. Rodzina długotrwale bezrobotna i uboga postrzegana jest bowiem jako mniej wartościowa, słaba, upośledzona strukturalnie i funkcjonalnie.

Bezrobocie i jego pochodne – bieda i ubóstwo, skutkują odebraniem możliwości rozwoju dojrzałej osobowości, na co wskazują liczne wyniki badań naukowych. Bezczynność zawodowa sprawia, że osoby bezrobotne pozbawione są naturalnego treningu indywidualnych i społecznych umiejętności oraz wykazują obniżone poczucie sprawstwa i operatywności [Szydłowski, Szumilas, 2002]. Wskutek niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb członkowie rodziny podejmują nieadekwatne strategie zaradcze. Są to zwykle zachowania patologiczne oraz skłonności do aktywności niezgodnej z obowiązującym prawem oraz normami i wartościami społecznie uznawanymi [Kmieciak-Baran, 2009]. Z zachowaniami przestępczymi uaktywnianymi w poszukiwaniu źródeł łatwych i szybkich dochodów koreluje pozytywnie bezczynność zawodowa ludzi młodych [Dudkiewicz, 2002]. U bezrobotnych występuje również podwyższony poziom zależności od innych, wysoki poziom frustracji, emocjonalna niestabilność, niepokój i obniżenie poziomu wartości własnej. Bezrobocie generuje także szerokie spektrum zagrożeń rozwojowych - prowadzi do uczestnictwa dzieci i młodzieży w nieformalnych grupach przestępczych i subkulturowych oraz do rozpadu rodzin. Długookresowe bezrobocie zaburza realizację funkcji rodzicielskich, czego efektem są postawy antyspołeczne dzieci i młodzieży, akty agresji, uzależnienia (w tym lekomania i politoksykomania), prostytutka i wiele innych zachowań destruktywnych [Zimoń, 2001].

Rodziny ubogie w Polsce to głównie ofiary transformacji ustrojowej i procesu kształtowania się gospodarki rynkowej oraz związanego z nimi długotrwałego zjawiska bezrobocia strukturalnego. Jest on efektem sprzężonych uwarunkowań, do których zaliczyć można system gospodarczy państwa, system podatkowy, globalną sytuację ekonomiczną, strukturę demograficzną i wiele innych. Ten typ bezrobocia pojawia się wówczas, gdy regiony lub gałęzie gospodarki przestają się rozwijać, zaś osoby wcho-

dzące w wiek produkcyjny nie mają szans na zdobycie zatrudnienia. Dotyczy to głównie regionów, w których rozwija się jedna gałąź przemysłu (np. przemysł rolno – spożywczy czy górniczy). Wraz z pojawieniem się zastoju branżowego pojawia się na tych obszarach głęboka rozbieżność pomiędzy potrzebami rynku pracy, a rodzajem i poziomem wykształcenia osób bezrobotnych. Wynika ona z rozległych zmian będących efektem wyhamowania określonych gałęzi produkcji oraz zastosowania innowacji technologicznych. Wytworzenie się takiego stanu rzeczy w skali lokalnej lub regionalnej wymaga podjęcia wzmożonych działań samorządowych w zakresie przekwalifikowania zawodowego osób systematycznie zasilających obszar bezrobocia.

Jak informują dane GUS, w końcu maja 2010 roku liczba bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy wyniosła 1907,9 tys. osób (w tym 960,0 tys. kobiet), z czego prawie połowa mieszkała na wsi (42,7%). W porównaniu do analogicznego okresu 2009 roku, bezrobocie zwiększyło się we wszystkich województwach, ale najbardziej znaczący wzrost zanotowano w województwie pomorskim, śląskim, wielkopolskim oraz małopolskim. Bezrobotni zarejestrowani w urzędach pracy w końcu maja 2010 r. stanowili 11,9% ludności aktywnej zawodowo, przy czym udział osób zwolnionych z przyczyn dotyczących zakładu pracy w ogólnej liczbie nowych rejestracji wyniósł 2,7%. Osoby do 24 roku życia stanowiły 36,7% ogólnej liczby nowo zarejestrowanych, zaś odsetek nowo zarejestrowanych osób w okresie do 12 miesięcy od dnia ukończenia nauki wyniósł 17,5%. W tej grupie 16,2% stanowiły osoby, które ukończyły szkołę wyższą do 27-go roku życia [<http://www.stat.gov.pl>].

Podany do wiadomości publicznej w lipcu 2010 roku raport Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) oraz Międzynarodowego Instytutu Studiów Społecznych wskazuje na silną tendencję wzrostową tego zjawiska również w skali globalnej. Postępuje ono od 2007 roku, czyli od momentu pojawienia się kryzysu światowego i niesie ze sobą poważne perturbacje społeczne – między innymi prowadzi do wykluczenia społecznego, przestępczości, wyuczonej bezradności życiowej, uzależnienia się od pomocy

społecznej, etc. Szczególnie trudną sytuację mają młodzi bez wykształcenia lub starający się o zatrudnienie po raz pierwszy. Innym zjawiskiem jest obserwowana coraz częściej nieadekwatność podejmowanej pracy przez osoby, które odnalazły się na rynku pracy do posiadanego przez nie wykształcenia. Autorzy raportu wskazują kierunki działań profilaktycznych w tym zakresie - silną promocję edukacji, tworzenie programów ukierunkowanych na aktywizację zawodową i pośrednictwo pracy oraz subwencjonowanie firm oferujących miejsca pracy dla ludzi młodych.

W Polsce, w porównaniu z ludźmi młodymi, najlepszą pozycję w strukturze wiekowej bezrobocia w 2009 roku miały i mają nadal osoby w wieku średnim, lokujące się w przedziale 35 – 44 lat. W porównaniu z 2008 rokiem, w ogólnej liczbie bezrobotnych odnotowano największy wzrost liczby osób z wyższym wykształceniem. Wśród zarejestrowanych bezrobotnych najliczniej występowały jednak osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym i gimnazjalnym. Na jedną ofertę pracy w grudniu 2009 roku przypadało 89 osób bezrobotnych. Tendencje te utrzymały się również w 2010 roku.

Od stycznia 2006 roku odnotowywany jest w Polsce sukcesywny spadek stopy bezrobocia. Najniższą wartość osiągnęła ona w 2008 roku (stan na koniec grudnia), po czym w efekcie postępującego kryzysu ekonomicznego w skali globalnej, wzrosła o 2,4% w 2009 roku, a w grudniu 2010 roku osiągnęła wartość 12,3% (tabela nr 1).

Konsekwencją długotrwałego bezrobocia jest ubóstwo, które nie stanowi jednolitej kategorii pojęciowej i klasyfikowane jest wielorako. Zasięg ubóstwa (stopa ubóstwa, wskaźnik zagrożenia ubóstwem) szacowany jest na podstawie wielkości populacji wykazującej udokumentowane dochody niższe od przyjętych granic ubóstwa, zaś głębokość tego zjawiska (wskaźnik luki dochodowej/wydatkowej) określana jest na podstawie wyliczenia, o ile przeciętne dochody/wydatki ubogich są niższe od przyjętej granicy ubóstwa. Przyjmując jako kryterium podziału przyczyny zaistnienia ubóstwa, wyróżniane jest *ubóstwo strukturalne*, którego źródłem są przyczyny gospodarcze – bezrobocie, niski poziom zarobków, systematyczny wzrost

cen, niewydolność systemu szkolnictwa, systemu ubezpieczeń oraz wiele innych; *ubóstwo losowe*, wywołane sytuacjami niezależnymi od woli człowieka (np. klęski żywiołowe, choroby, niepełnosprawność); *ubóstwo subiektywne*, zależne od wyborów życiowych dokonywanych przez jednostkę (np. słaba aktywność życiowa, niski poziom wykształcenia czy też przygotowania zawodowego) oraz czynników, na które ma ona wpływ (np. obecność zachowań patologicznych - narkomania, alkoholizm itp.) [Kabaj, 2000].

Tab.1 Stopa bezrobocia w latach 2006-2010 (bezrobocie rejestrowane)

m-c	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Rok												
2006	18,0	18,0	17,8	17,2	16,5	15,9	15,7	15,5	15,2	14,9	14,8	14,8
2007	15,1	14,8	14,3	13,6	12,9	12,3	12,1	11,9	11,6	11,3	11,2	11,2
2008	11,5	11,3	10,9	10,3	9,8	9,4	9,2	9,1	8,9	8,8	9,1	9,5
2009	10,4	10,9	11,1	10,9	10,7	10,6	10,7	10,8	10,9	11,1	11,4	11,9
2010	12,7	13,0	12,9	12,3	11,9	11,6	11,5	11,4	11,5	11,5	11,7	12,3

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie danych GUS (<http://www.stat.gov.pl>)

Biorąc z kolei pod uwagę punkt odniesienia w ocenie stanu, ubóstwo może mieć charakter *subiektywny, świadomościowy* [Migała, 2007]. Jest to odczuwanie przez człowieka stopnia zaspokojenia jego podstawowych potrzeb lub też wyobrażenie o stopniu upośledzenia w odniesieniu do własnych materialnych warunków życia. Dla oceny ubóstwa subiektywnego GUS wyznaczył granicę „lejdejską” z wykorzystaniem oceny dochodów, deklarowanych przez gospodarstwa domowe jako ledwie wystarczające. Dane GUS za 2009 rok wskazują, że od 2006 roku sukcesywnie zmniejsza się w Polsce liczba gospodarstw domowych posiadających dochody poniżej

subiektywnej granicy ubóstwa [http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr /gus /PUBL_wz_ubostwo_w_polsce-broszura.pdf].

Inne w swoim charakterze jest natomiast ubóstwo *obiektywne*, wyznaczone w oparciu o mierniki przyjęte w danej gospodarce narodowej i odnoszące się do niemożności zaspokojenia potrzeb podstawowych. W jego ramach wyróżniane jest *ubóstwo absolutne* (bezwzględne) – określane w oparciu o minimum socjalne, zapobiegające zakłóceniom w funkcjonowaniu społecznym jednostki lub grupy (kwota uprawniająca do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej) oraz minimum egzystencji (granica ubóstwa skrajnego), zabezpieczające biologiczne trwanie życia ludzkiego, szacowane przez IPiSS. Ubóstwo o charakterze obiektywnym może być określane także jako *bóstwo jednostkowe* - gdy występuje w ramach jednego aspektu funkcjonowania człowieka, *ubóstwo wielowymiarowe* - gdy stan biedy dotyczy wielu aspektów życia oraz *ubóstwo wielorakie*, stanowiące sumę populacji dotkniętych jednostkowymi wymiarami biedy (jego zakres jest wprost proporcjonalny do zakresu ubóstwa wielowymiarowego). *Ubóstwo relatywne* (względne) określa natomiast stopień nierówności w podziale dóbr i usług (kryterium przyporządkowania do populacji ubogich jest poziom określonej kategorii ekonomicznej, determinującej zakres potrzeb i poziom życia jednostek). W 2009 roku średni wskaźnik ubóstwa relatywnego w skali kraju wyniósł 17,3%, przy czym najbardziej zagrożone były województwa: świętokrzyskie, lubelskie, podlaskie, podkarpackie, warmińsko – mazurskie, kujawsko – pomorskie i wielkopolskie [<http://www.przeciw-ubostwu.brpo.gov.pl/pliki/1224842479.pdf>].

W powiązaniu ze zjawiskiem bezrobocia, w zależności od miejsca zamieszkania występują w Polsce znaczne dysproporcje w poziomie życia ludności (W skali kraju notuje się znaczne rozbieżności w zakresie stopy ubóstwa skrajnego. Dane GUS: 2007 rok - poszczególne województwa lokują się w przedziale od 4% do 11% w roku 2007 i od 8% do 17% w roku 2008). Analizując dane GUS uzyskane na przestrzeni lat 2006 – 2009 w odniesieniu do społecznej geografii ubóstwa, którym to mianem okre-

ślane jest społeczne zróżnicowanie zasięgu ubóstwa, można wyodrębnić pewne prawidłowości:

- miejsce zajmowane na rynku pracy decyduje o statusie społecznym i sytuacji materialnej jednostki i jej rodziny;
- ubóstwem zagrożone są głównie osoby i rodziny osób bezrobotnych;
- zasięg ubóstwa jest determinowany rodzajem źródła utrzymania - w najtrudniejszej sytuacji są rodziny korzystające ze świadczeń społecznych, utrzymujące się z rent oraz gospodarstwa rolników;
- utrzymuje się zjawisko relatywnie częstszego zagrożenia ubóstwem ludzi młodych, w tym dzieci, głównie z rodzin wielodzietnych;
- wśród dzieci i młodzieży do 18 roku życia mieszkających na wsi, stopa ubóstwa skrajnego jest ok. 2 razy wyższa niż w mieście;
- ubóstwo wzrasta wraz ze spadkiem liczby mieszkańców i jest zdecydowanie częściej występującym problemem w mniejszych miejscowościach - najczęściej dotknięte są nim rodziny na wsi oraz w małych miasteczkach, a najrzadziej mieszkańcy dużych aglomeracji miejskich;
- zubożenie jest również efektem wykonywania niskopłatnej pracy przez osoby o niskim poziomie wykształcenia oraz pracujące na stanowiskach robotniczych;
- w trudnej sytuacji znajdują się także ludzie starsi, którzy z upływem czasu stają się osobami wymagającymi emocjonalnego i fizycznego wsparcia ze strony innych;
- niepełnosprawność sprzyja wystąpieniu problemu ubóstwa.

Ubóstwo jest zatem zjawiskiem wielowymiarowym, destruktywnie oddziałującym na poziom egzystencji ludzkiej, poważną sytuacją problemową, prowadzącą do głębokiego kryzysu rodzinnego, stygmatyzacji oraz wykluczenia społecznego. Ubóstwo jest efektem, a jednocześnie źródłem upośledzenia społecznego określanego jest jako niepełne, gorsze lub mniejsze uczestnictwo jednostek i grup w życiu społecznym, skutkujące brakiem pełnej samodzielności w zaspokajaniu własnych potrzeb lub ich zaspokajaniu na poziomie niezbędnego minimum [Kawula, 2006].

W Europejskiej Karcie Społecznej [Dziennik Ustaw z 1999 r. Nr 8 poz. 67, Część I, poz. 16.] rodzina ujmowana jest jako podstawowa komórka społeczeństwa, posiadająca prawo do odpowiedniej ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej. Postrzeganie rodziny w perspektywie wymogu zabezpieczenia jej podstawowych potrzeb, wyznacza również kierunki polskiej polityki społecznej. Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu realizowane jest przez struktury państwowe we współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego i organizacjami pozarządowymi (Strategicznymi dokumentami opisującymi główne cele są: Narodowa Strategia Integracji Społecznej (NSIS) przyjęta na lata 2005-2010 oraz Krajowy Plan Działań na rzecz Integracji Społecznej, będący częścią Krajowego Programu „Zabezpieczenie Społeczne i Integracja Społeczna” na lata 2008 – 2010, przyjętego przez Radę Ministrów w dniu 16 grudnia 2008 roku.). Priorytety i działania w tym zakresie (spójne z założeniami Europejskiego Roku Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym) określono w dokumencie KPD/Integracja na lata 2008-2010 (Rok 2010 ustanowiono Europejskim Rokiem Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym. Jest to idea, której urzeczywistnienie prowadzić ma do umocnienia zaangażowania politycznego Unii Europejskiej w działania prowadzące do znacznego ograniczenia zjawiska ubóstwa. Stanowi ona uzupełnienie inicjatyw realizowanych dotychczas w Unii Europejskiej w ramach otwartej metody koordynacji w zakresie zabezpieczenia społecznego i integracji społecznej - Decyzja Parlamentu i Rady UE nr 1098/2008/WE z dnia 22 października 2008 roku). Dotyczą one głównie przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu dzieci (grupa najbardziej zagrożona ubóstwem i wykluczeniem społecznym o podłożu dochodowym) (W 2005 roku, największe zagrożenie ubóstwem zanotowano w populacji dzieci i młodzieży w wieku 0-17 lat - 26% znajdowało się poniżej 60% mediany dochodu ekwiwalentnego, podczas gdy średnia dla UE wyniosła 19% - źródło : KPD/Integracja), integracji przez aktywizację zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz rozwoju wysokiej jakości usług społecznych.

W zakresie wspierania przez Unię Europejską polskiej polityki społecznej znajduje się obszar aktywizacji osób marginalizowanych oraz grup ryzyka socjalnego. Projekty podejmowane w tym obszarze unijnego wsparcia dotyczą między innymi tworzenia i rozwijania standardów jakości usług pomocy i integracji społecznej. Umożliwiły one zaktywizowanie krajowego systemu szkoleń tematycznych i specjalistycznych w zakresie doskonalenia kadr instytucji pomocy i integracji społecznej (coaching, studia podyplomowe, doradztwo, wizyty studyjne, specjalizacje, superwizje oraz szkolenia i kursy). Jednym z istotnych przedsięwzięć podjętych w ramach europejskiej ekonomii społecznej są Przedsiębiorstwa Społeczne Pracy Integracyjnej, oferujące różnorodne formy aktywizacji i reintegracji społecznej, a ich zadania skoncentrowane są głównie na niwelowaniu zjawiska długotrwałego bezrobocia i braku aktywności zawodowej. Instytucje te mają zróżnicowane profile pomocowe - zajmują się integracją zawodową z zastosowaniem dotacji ciągłych dla rodzin i osób znajdujących się w sytuacji kryzysowej; zapewniają beneficjentom stałe i samowystarczalne zatrudnienie (dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym); oferują tymczasowe zatrudnienie (szkolą zawodowo osoby z grup defaworyzowanych i pomagają im w odnalezieniu swego miejsca na otwartym rynku pracy). Specyficzny profil mają natomiast przedsiębiorstwa resocjalizujące poprzez aktywność produkcyjną, m.in. Centra Integracji Społecznej, usytuowane przy ośrodkach pomocy społecznej, Są one przygotowane do niesienia pomocy osobom nieprzystosowanym społecznie, wymagającym kształtowania pożądanych społecznie postaw oraz kompetencji osobistych, społecznych i zawodowych.

W aktach prawnych wyznaczających polską politykę społeczną, znajduje się wiele odniesień do wspomagania przez państwo zadań lokalnych systemów pomocy. Wsparcie to dotyczy realizacji środowiskowych programów pomocy i wsparcia społecznego (zakotwiczonych w rzetelnym rozpoznaniu zagrożeń społecznych), podejmowania działań w ramach wczesnej interwencji, uruchamiania i bieżącego funkcjonowania środowiskowych placówek wychowawczych wspierających rodziny w wykonywaniu

ich funkcji opiekuńczo – wychowawczych (np. świetlice socjoterapeutyczne i profilaktyczne) oraz pracy w środowisku otwartym – streetworking, partyworking oraz różnorodne inicjatywy profilaktyczne, edukacyjne i szkoleniowe. W ramach wspierania działalności ośrodków pomocy społecznej, wprowadzone w Projektach Systemowych (w zakresie realizacji Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki) nowe instrumenty aktywnej polityki i integracji społecznej, mają za zadanie zwiększać liczebność profesjonalnej kadry pomocowej poprzez zwiększenie zatrudnienia i stworzenie warunków do podnoszenia kwalifikacji [Wódz, 2008].

W sferze wykonawczej, polski system pomocy społecznej, szczególnie na płaszczyźnie współpracy instytucjonalnej oraz koordynacji działań nakierowanych na udzielanie specjalistycznej pomocy dziecku i rodzinie, wymaga wprowadzenia licznych zmian. W każdej instytucji pomocowej działania te prowadzone są bowiem równoległe i niezależne od siebie. Skuteczna pomoc społeczna dotyczy najczęściej przypadków, gdy w rodzinie występuje jedno źródło kryzysu. W takiej sytuacji działania pomocowe mogą być precyzyjnie ukierunkowane na przywrócenie równowagi systemowi rodzinnemu (np. udzielanie pomocy finansowej rodzinom ubogim, gdy zaistnienie ubóstwa jest jedynym źródłem kryzysu). Jednakże współczesny świat (na poziomie mikro-, mezo- i makrospołecznym) jest źródłem wielu współwystępujących problemów, które dynamicznie oddziałują na systemy rodzinne. Krzyżowanie się i nakładanie sytuacji trudnych w wielu obszarach życia rodzinnego sprawia, że kryzys rodziny jest zazwyczaj wielowymiarowy. W zależności od strategii przyjmowanych przez rodziny oraz wykorzystania przez nie zasobów wewnętrznych i zewnętrznych, sytuacje kryzysowe są albo skutecznie pokonywane, albo rodziny te wpadają w spiralę nawarstwiających się i narastających niemożności.

W uznaniu zasady pomocniczości przyjętej w państwach o starej, stabilnej demokracji i gospodarce rynkowej, państwo polskie scedowało zadania społeczne na samorządy i instytucje aktywności obywatelskiej, których podstawowa działalność skoncentrowana jest na udzielaniu pomocy i

wsparcia środowiskom rodzinnym zagrożonym wykluczeniem społecznym i marginalizacją. W kontekście polityki zatrudnienia działania obywatelskie organizacji rynku pracy koncentrują się głównie na wspomaganiu powiatowych urzędów pracy w walce z bezrobociem - organizują szkolenia zawodowe, zajmują się doradztwem i poradnictwem zawodowym, a także pośredniczą w poszukiwaniu pracy. Instytucje państwowe pełnią w takim układzie funkcję pomocniczą (i kontrolną) w dystrybucji dóbr zbiorowych i usług realizowanych przez instytucje samorządowe i organizacje trzeciego sektora.

- [1] Biało-brzeska, K. 2000. *Wpływ ubóstwa na funkcjonowanie dziecka w środowisku szkolnym*, [w:] M. Orłowska, L. Malinowski (red.), *Praca socjalna w poszukiwaniu metod i narzędzi*, Żak, Warszawa.
- [2] Czerpaniak-Walczak, D. 1999. *Daleko od...szansy*, Szczecin.
- [3] Dobrowolski, P. 1998. *Ubodzy i bezdomni*, Wyd. UŚ, Katowice.
- [4] Dudkiewicz, M. 2002. *Praca dla młodych, Raport AIG i Gazety Wyborczej*, Wyd. Agora SA, Warszawa
- [5] Dziennik Ustaw z 1999 r. Nr 8 poz. 67, Część I, poz. 16).
- [6] Frąckiewicz L. (red.). 1993. *Ubóstwo jako problem polityki społecznej*, Wyd. Śląsk, Katowice.
- [7] <http://www.przeciw-ubostwu.brpo.gov.pl/pliki/1224842479.pdf>
- [8] <http://www.stat.gov.pl>
- [9] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_wz_ubostwo_w_polsce-broszura.pdf
- [10] James, R.K., Gilliland, B.E. 2009. *Strategie interwencji kryzysowej*, PARPA, Warszawa.
- [11] Kabaj, M. 2000. *Program przeciwdziałania ubóstwu i bezrobociu*, IPiSS, Warszawa.
- [12] Kawula, S. 2004. *Pedagogika społeczna w społeczeństwie ryzyka*, Wyd. Epistheme, Olsztyn.
- [13] Kawula, S. 2006. *Oblicza marginalizacji i wykluczenia w aktualnej sytuacji społeczno - ekonomicznej Polski, w drodze ku normalizacji życia*, [w:] Zamojskie Studia i Materiały, Pedagogika, rok wyd. VIII, zeszyt 2 (22), Wyd. WSZiA, Zamość.
- [14] Kmieciak-Baran, K. 2009. *Bezrobocie czynnikiem marginalizacji i ubóstwa*, Wyd. UG, Gdańsk 2009.

-
- [15] Mięka, P. 2007. *Ubóstwo jako zjawisko patologizujące życie społeczne*, [w:] H. Marzec, M. Pindera (red.), *Problemy rodziny na początku trzeciego tysiąclecia*, t.1-2, Wyd. NWP, Piotrków Trybunalski.
- [16] Soszyńska, O. 2004. *Walka z ubóstwem wykluczeniem społecznym w ramach otwartej metody koordynacji*, „Polityka Społeczna”, nr 10;
- [17] Szydłowski, B. Szumilas, K. 2002. *Jak przetrwać bezrobocie*, Wyd. HELST, Kraków.
- [18] Tchorzewski A.M. 2005. *Pomocniczość i solidaryzm jako zasady przeciwdziałania traumie XXI wieku*, [w:] Cudak H., Marzec H. (red.), *Współczesna rodzina polska – jej stan i perspektywy*, t. 1, Mysłowice.
- [19] Wódz, K. 2008. *Wprowadzenie*, [w:] K. Wódz, S. Pawlas-Czyż (red.), *Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego*, Wyd. Akapit, Toruń.
- [20] Zimoń, D. 2001. *Kościół katolicki na Śląsku wobec bezrobocia*, Kuria Metropolitalna, Wyd. UŚ. Katowice.